

Viktorija Aladžić

SZABADKAI NYILATKOZAT

The Subotica Resolution

A Vajdaság északi részén elterülő, jelenleg százezer fős lakosságú Szabadka az első világháborút megelőzően még az Osztrák–Magyar Monarchia három legnagyobb városa közé tartozott. A XIX. század végi gyors gazdasági fejlődést – a folyóval nem rendelkező város számára – a vasút tette lehetővé, amely 1869-től kezdve köti össze Szabadkát Európával. A XIX. és a XX. század fordulóján épült számos magánpalotának és középületnek köszönhetően – melyek közt jelentős világörökségi építészeti alkotások is vannak: a Zsinagóga (1. kép), a Városháza, a Raichle-palota –, Szabadka jellegzetes, máig őrzött arculatot kapott. Egyidejűleg a várostól nem messze levő Palicsfürdő is felvirágzott. Az utóbbi években azonban néhány jelentős szabadkai épületet mégis lebontottak vagy tönkretettek. A 2007-es év folyamán, a rombolás elleni kampánnyal dacolva elpusztították a jelentős kulturális emléket képviselő Népszínházat (2. kép), s a helyén új színház építésébe fogtak egy megalomán terv alapján. Igaz, 2011 elején bejelentés érkezett, hogy nincs elegendő pénz az építkezés befejezéséhez. Jelenleg tehát a város szűk központjában egy hatalmas beton-csontváz árválkodik (3. kép). A 2010-es esztendő elején két, Raichle Ferenc (4. kép) által 1899-ben épített földszinti ház is hasonló sorsra jutott, melyek a szerbiai szecesszió legkorábbi művei voltak. A földdel egyenlővé vált Szabadka legrégebbi, 1730-ban épített háza is, valamint a Heisler-fürdő és a Bunyevác Matica épülete is. S ez még nem minden, hiszen a nemrég elfogadott városrendezési terv további pusztítást ír elő. A még kulturális emléküvé nem minősített épületek különös veszélyben vannak, az új épületek pedig megbonthatják a város érzékeny szövetét.

Azzal a céllal, hogy felhívja a figyelmet Szabadka értékes építészeti örökségére, s a városrendezés számára irányelveket mutasson az épületrombolás helyett, valamint hogy rámutasson, az időszerű európai trendekkel és szükségletekkel összhangban hogyan lehetne újraéleszteni a régi lakókörnyéket, *Településfejlesztés és örökségvédelem* címen kezdeményezés született. A magyar–szerb közös szemináriumot Deák Ildikó budapesti művészettörténész és Viktorija Aladžić hívta életre, és számos nemzetközi tudós vett részt rajta a kulturális örökségvédelem és a városrendezési tervezés területéről (5. kép). A május 27-én

és 28-án megtartott szabadkai összejövetelnek a Teleki László Alapítvány, a magyarországi NKA, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a Szabadka városával együttműködő Authentic Vojvodina és az NGO Urbis civil szervezetek voltak a szervezői. A szeminárium védnökeként a magyar Nemzeti Kulturális Alap szerepelt. A kétnapos rendezvény három részből állt: a nemzetközi tudósok előadásából, kerekasztal-beszélgetésből és a *Szabadkai Nyilatkozat* elfogadásából. Az első napi előadás-sorozaton szerbiai, magyarországi, valamint Bécsből, Edinburghból és Barcelonából érkezett egyetemi tanárok szólaltak fel.

Jeremy Howard, a skóciai St. Andrews Egyetem tanára előadásában visszatekintett azokra az újszerű beszédmódokra, nemzeti és nemzetközi vizuális nyelvekre, amelyek a XX. században, az oktatás széles körűvé válásakor éltek fénykorukat, amikor a társadalom igyekezett a legerőteljesebb módon kifejeznie magát, úgy, mint még soha azelőtt, hiszen pontosan e korra, a pán-európai irányelv érvényesülésekor születtek Szabadka legjelentősebb épületei. Gerle János, a Debreceni Egyetem előadója az építészetnek és a városrendezésnek a múlt századfordulón betöltött szerepéről szólt. Ennek értelmében meghatározták egy város imázsát, és helyt adtak a lakosság nemzeti identitását kifejező építkezésnek. A városi identitás és a harmonikus, attraktív városfejlődés volt a témája Borislav Stojkovnak, a Szerb Köztársaság Területtervezési Hivatala igazgatójának. Nada Kurtović Folič asszony az újvidéki Műszaki Tudományok Egyetemének előadója megállapította, hogy a múlt századelői kulturális örökség újraértékelése elengedhetetlen feltétele a jelenlegi városrendezésnek. A barcelonai Városi Tanács városrendezési intézetéből érkezett Ricard Barrera és Lluís Bosch Pascual ismertették a Barcelona szép lesz (Barcelona Pasa't guapa) tervet, amely immár 25 éve szolgálja a katalán város megújulását. A Budapestről érkezett Ertsey Attila, a Magyar Építészek Kamarájának elnökhelyettese előadásában az építészeti örökség és a tőke agresszivitása közti kapcsolatról szólt. Winkler Gábor, a Győri Egyetem előadója a nyugat-magyarországi történelmi városok felújításáról érkezett, a budapesti Corvinus Egyetemen tanító Szövényi Anna pedig Kőszeg történelmi városrészének revitalizációjáról tartott előadást.

A szeminárium másnapján kerekasztal-beszélgetésre került sor. Az építészeti örökség megővéséről szóló diskurzusba Szabadka lakossága is bekapcsolódhatott, kérdéseket tehettek fel a szeminárium résztvevőinek. A beszélgetésekből leszűrve a lényegét fogalmazódott meg a *Szabadkai Nyilatkozat* az örökség védelméről a településfejlesztések során című dokumentum, melyet a kulturális örökséget – különösen Szabadkán – fenyegető veszélyekre hívja fel a figyelmet, felsorolja mindazokat a tennivalókat, amelyeket a kulturális örökség és a város jellegzetes múlt századelői arculatának megőrzéséért szükséges elvégeznie mind a város vezetőségének, mind a tervezői és örökségvédelmi szolgálatoknak, mind pedig a helyi tömörüléseknek, lakossági fórumoknak. A *Szabadkai Nyilat-*

kozat és a szeminárium kezdeményezésére, az ASC civil szervezet révén elindul a Mosolyogjon Szabadkára elnevezésű program, amelynek fő célja a kulturális örökség, valamint a szecessziós Szabadka névjegy hirdetése. Szabadkán ugyanis mintegy száz épület prezentálja a szecessziós stílust, köztük a legjelentősebb építészeti remek is: a Zsinagóga, a Városháza, a Raichle-palota. A szecessziós stílus bemutatásának a turisztikai irodák programkínálatában előkelő helyre kell lépnie, ha nem rögtön a legfőbb helyre! Hiszen a turizmusban nyomósabb szerepet kell kapnia a művelődési és oktatási programoknak, a történelmi és műemléki helyszínek bemutatásának, mint a pusztán csak szórakoztató és relaxációs tartalmaknak. A szabadkai szecesszió visszapillantást nyújt a történelemre, kivételes építészeti és művészeti élmény és identitástudat-tudatosító, egyfajta életérzés. A Mosolyogjon Szabadkára elképzelésben egy városi tanösvény terve szerepel, amely 17 szecessziós stílusú épülethez vezetné a látogatókat, ahol Viktorija Aladžić előadásai várnának rájuk.

Július 16-án és 17-én került sor az első sétára, melynek 17 állomást érintő útvonaláról szórólapokra nyomtatott térképekről lehetett tájékozódni. A jelentősebb információkat is felsoroló térképeket és a szórólapokat az este 9 és 11 óra közt megejtett séta idején osztották szét a járókelőknek. A meglátogatott épületekre díszkivilágítással hívták fel a figyelmet. A sétára az immár kilencedik alkalommal, idén az ASC által július 21-e és 24-e közt megrendezett Summer3p könnyűzenei fesztivál keretében került sor, az ún. Summer3p kulturális hétvégén. A résztvevők a Városháza elől indultak, s ugyanide, a Szabadság térre tértek vissza (6. kép). A Mosolyogjon Szabadkára tervezet végül az utcai művészek által inspirált multimediális performance keretében valósult meg, amelyen a díszkivilágításban fürdő építészeti értékek mellett színészeket, utcai zenészeket, a szabadkai Zenede diákkvartettjét csodálhatta meg a közönség. Ily módon a szabadkaiak belátást nyerhettek városuk jövőjébe. A séta 2011. szeptember 18-án, az Európai Örökség Napján megisméltődött azzal az eltökéltséggel, hogy sikerül hagyományt teremteni. Minden esti séta alkalmával mintegy 200-an gyűltek össze, nagyrészt a város történelme iránt érdeklődő fiatalok. Időközben a Mosolyogjon Szabadkára polgári kezdeményezéssé nőtte ki magát, amelynek a város jó hírének terjesztése, a város éntudatának és karakterének megőrzése, valamint a tartós fejlődés elősegítése a célja, olyasformán, mint ahogyan a *Szabadkai Nyilatkozat* előírányozza. A polgári kezdeményezés képviselői ezúton kéri Szabadka lakosságát, hogy aláírásukkal támogassák a Nyilatkozatot.

Kocsis Árpád fordítása

1. kép: Az 1912-ben épített Zsinagóga – Viktorija Aladžić felvétele

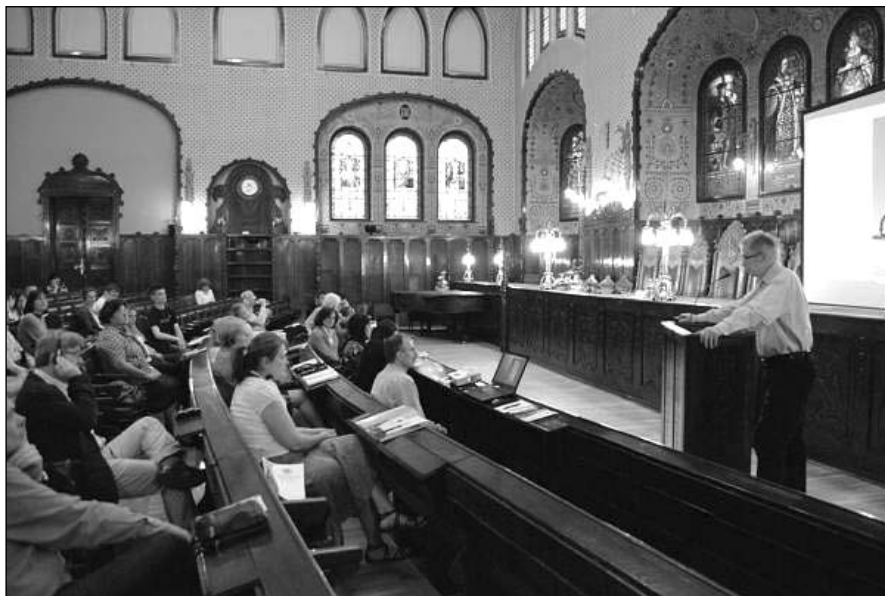
2. kép: A Népszínház épülete, melyet 1854-ben építettek, s 2007-ben romboltak le – Željko Vukelić felvétele

3. kép: Az új színház beton-csontváza – Viktorija Aladžić felvétele

4. kép: A Raichle Ferenc 1899-ben épített szecessziós stílusú épületének lebontása – Viktorija Aladžić felvétele

5. kép: Az örökség védelméről a településfejlesztés során címen hirdetett előadás résztvevői – Loboda Árpád felvétele

6. kép: A Mosolyogjon Szabadkára oktatószéna egyik állomásán – Goran Cvijanov felvétele

SZABADKAI NYILATKOZAT

Az örökség védelméről a településfejlesztések során

Szabadka, 2011. május 28.

ELŐSZÓ

Figyelemmel arra a meghatározó szerepre, amelyet a történeti városok Európa sajátos európai arculatának kialakításában betöltenek;

tekintettel arra, hogy a történeti városok az Európai Unió Duna Stratégiája megvalósításának fontos eszközét képezhetik;

felismerve, hogy a közös örökség közös gondolkodást és cselekvést tesz szükségessé;

felismerve, hogy a történeti városok egyre komolyabb kihívásokkal szembesülnek, és hogy a nem kellő gondossággal végzett településfejlesztés komoly veszélyt jelent a települések hagyományos városszövetére, illetve a hagyományos arculatát és identitását meghatározó építészeti értékekre;

elismerve az épített örökség jelentőségét és szerepét az európai városok kialakulásának folyamatában;

figyelemmel Kelet- és Dél-Európa számos településének elhanyagolt, de gazdag és sok lehetőséget magában rejtő örökségére;

tiszteletben tartva az épített örökség védelmét érintő európai és más nemzetközi dokumentumokat, illetve a fenntartható fejlődés szükségességét;

mi, a 2011. május 27–28-án Szabadkán *Településfejlesztés és örökségvédelem* címmel megtartott szeminárium résztvevői az alábbi nyilatkozatot fogadjuk el:

SZABADKAI NYILATKOZAT

1. Meglátásunk szerint a településfejlesztés során az épített örökség megőrzését az alábbi negatív jelenségek befolyásolják:

a) Európa gazdag és sokszínű épített örökségének a hasznosítása eltérő módon és eltérő eredménnyel történik a fejlett, a fejlődő és a fejletlen országokban. Az épített örökség területén tapasztalható sikeres felújítások, rehabilitáció és méltó hasznosítás ellenére a tőke agresszivitása gyakran a települések szerkezetének, azt követően pedig az életminőségnek a torzulásához vezet. Ez a jelenség elsősorban az átmeneti országokban tapasztalható, ahol a városvezetés gyengesége és a friss tőkeinjekcióra való örökös éhsége különösen fogékonyra teszi a településeket a külföldi tőke által hozott egyetemes modellek fogadására.

b) Ennek eredményeként:

I. Európa legszebb városainak történeti szövetébe oda nem illő építészeti szerkezetek jelennek meg,

II. veszélybe kerül Közép-Európa számos kis- és közepes méretű városának értékes történeti szövege,

III. azokon a településeken, amelyek nem rendelkeznek a felújításokra és újrahasznosításra fordítható anyagi eszközökkel, vagy megfelelő ismeretekkel, még a legértékesebb építészeti emlékek és a műemlékek is elhanyagolttá válnak,

IV. jelentős számú értékes építészeti emlék marad ismeretlen, pusztul el, kerül elhanyagolt állapotba, használaton vagy figyelmen kívül.

c) A védett városmagvakat érintő fejlesztések szorosan összefüggnek a társadalmi és gazdasági viszonyokkal. Az új ambiciózus befektetések komoly veszélyt jelentenek számos régi, gyakran kiemelkedő értéket képviselő épületre, s ezáltal az alábbiakban felsorolt problémákhoz vezetnek:

I. veszélybe kerülnek az elszegényedett tulajdonosok birtokában lévő és az általuk lakott földszintes épületek,

II. az épületek felújítása nem a megfelelő módon történik, vagy egyáltalán nem gondoskodnak a karbantartásukról,

III. a legkisebb befektetés révén a legnagyobb hasznot remélő befektetők a környezetükbe nem illeszkedő épületeket emelnek.

A fentiekre való tekintettel az alábbi nyilatkozatot tesszük:

1. Körültekintően kell eljárni a településfejlesztés keretében végzett épített örökség megóvása során annak érdekében, hogy az érintett felek mikro, makro és mega érdekei egyenlő súllyal érvényesüljenek.

2. Egyben javasoljuk az alábbi elvek és ajánlások betartását:

a) Az épített örökségről oly módon kell gondoskodni, mint amely alapvető fontosságú a települési vonzerő növelésében és a településfejlesztés előmozdításában meghatározó szerepet játszó városi identitás kialakítása és megerősítése szempontjából.

b) Törekedni kell az épített és a természeti örökség, illetve a város gazdasági helyzete közti összhang megteremtésére minden olyan esetben, amikor e három elem egysége elősegítheti a település fenntartható fejlesztését.

c) Az épített örökség megőrzésének a múlt romantikus bűvöletén alapuló irányzatát felváltó új szemlélet az örökség funkcionális térként való megújításának és a helyi közösségek javára történő hasznosításának elvét követi, és így valójában előmozdítja a helyi, regionális, nemzeti és a tágabb értelemben vett azonosságtudat kialakítását.

d) Az épített örökség egyike a minőségi városi lét legfontosabb összetevőinek, amennyiben a fenntartható településfejlesztés forrásához méltó módon

gondoskodunk róla. Ezért a városmagvak mégoly körültekintéssel végzett rehabilitációja is csak akkor vezet eredményre, ha az építészeti értékek megőrzése az érintett felek: tervezők, tisztviselők, a társadalom, intézmények és a helyiek aktív együttműködésével történik.

e) A régi városszövet alakítása, újjáépítése, új funkcióval való ellátása vagy újrahaznosítása óhatatlanul kihatással van a város jövőjének alakulására. A városszerkezetek rehabilitációján keresztül fenntartható módon alapozhatjuk meg jövőnket. Az érdekek eltérő jellegéből adódóan gondoskodni kell a köz- és magánszféra (PPP), illetve a közszféra különböző szereplői közti együttműködés (PuP) egyensúlyának a megteremtéséről, mindenekelőtt a régi városrészekben.

f) Városaink épített örökségéről való gondoskodás során ugyanolyan körültekintéssel kell eljárni, mint a környezet védelme során, hiszen ezek az emlékek őrzik tovább szellemiségünket, öntudatunkat, méltóságtudatunkat, személyes és közös identitásunkat, és így hozzájárulhatnak településeink versenyképességének a növeléséhez.

g) Az épített örökség védelme nemcsak az egyes emlékeknek, hanem a településközpontokban található legfontosabb épületeket övező területeknek, illetve a települések tágabb környezetének a védelmét is jelenti, beleértve a természeti környezet részletes szabályozását és védelmét is.

h) Az épített örökségről mint köztulajdonról és közjóról szükséges gondoskodni, ennek során, bár gondosan szabályozott keretek közt, de az egyéni elképzelésekre és érdekekre is tekintettel kell lenni annak érdekében, hogy ne sérüljön a közösségi tér helyiek által érzékelt szerepe és jelentősége.

i) Egy település legkiemelkedőbb épített örökségi elemeinek prioritást kell élvezniük a helyi és a magasabb szintű szabályzásokban. A felújításukhoz és megújításukhoz szükséges lelkesedés és erőforrások mozgósítása érdekében célirányos akciókat kell indítani a helyiek bevonásával.

A fenti célok elérése érdekében úgy ítéljük meg, hogy:

1. Olyan megbízható és szakmai megfontolásokon alapuló stratégiákat szükséges kidolgozni és végrehajtani, amelyek országos, regionális és helyi szinten rendelkeznek a településfejlesztésben érintett épített örökség védelméről is. Ezeknek összhangban kell lenniük a kapcsolódó szakterületeket érintő más stratégiákkal és európai normákkal.

2. Az épített örökség védelméért és fenntartható használatáért felelős helyi és területi szervek kötelesek a stratégiában foglaltak szellemében eljárni és hozzájárulni azok végrehajtásához.

3. Folyamatosan egyeztetni kell vertikálisan az ágazat különböző szintjeivel, illetve horizontálisan a kapcsolódó, a természetvédelemért, gazdaságért, oktatásért, turisztikáért és infrastruktúráért felelős szakterületekkel.

4. Az alulról felfelé történő kezdeményezés elvének érvényesítése érdekében, figyelemmel kell lenni a helyi lakosok igényeire és elvárásaira, valamint a civil társadalom e területre irányuló jelenlegi kezdeményezéseire és szervezeteire.

5. A települést vezető és irányító szervek kötelesek bevonnai az érintett feleket a védett területeket érintő településfejlesztési koncepció kialakításának és elfogadásának folyamatába, és gondoskodniuk kell a szabályoknak és a folyamatoknak az átláthatóságáról.

6. A regionális és a határokon átvívelő vagy a régiók közti együttműködés és közös identitás kialakítása során eredményesen vehetők igénybe az egyes települések között az épített örökség védelmét érintő közös problémák, érdekek és egyéb kérdések érdekében már kialakult kapcsolatok és hálózatok.

7. A civil társadalom oktatása és a figyelemfelkeltés kulcsfontosságú feladat, melyben meghatározó szerep hárul az egyetemekre, valamint a településfejlesztés és tervezés, illetve az örökségvédelem területén tevékenykedő intézményekre és szakemberekre.

8. A történeti épületek hiteles módon történő felújításához szükséges képzett munkaerő biztosítása érdekében elengedhetetlen a speciális ismeretekkel bíró mesteremberek képzése, ezért e területnek különös figyelmet kell szentelni.

9. Haladéktalanul el kell végezni a történeti városok épített örökségének az értékalapú revízióját, ennek során figyelemmel kell lenni az építészettörténeti kutatások legújabb eredményeire és az épített örökség védelmére vonatkozó nemzetközi jogi eszközökre.

10. Egy történeti város épített örökségének és hagyományos arculatának hiteles módon történő megőrzése döntő fontosságú a települési identitás fenntarthatóságának biztosítása szempontjából.

A fentiekben foglaltakra való tekintettel mi, a jelen dokumentum aláírói, Szabadka kiemelkedő jelentőséget képviselő hagyományos történeti városzövetének és arculatának a védelme érdekében az alábbiakban megfogalmazott konkrét intézkedések megtételére teszünk javaslatot:

1. Történjenek intézkedések a város történeti szövetének, épületeinek és telekbeosztásának, s ezáltal hagyományos mezővárosias jellegének, valamint identitásának a megőrzésére.

2. Biztosítani kell a város értékes földszintes épületállományának, infrastruktúrájának és természeti környezetének a védelmét is.

Ennek érdekében:

a) a város történeti jellegét meghatározó építészeti emlékek felkutatása és számbavétele érdekében el kell végezni a XIX. században és a XX. század első évtizedeiben kiépült városrészek teljes értékfelmérését,

b) az így összeállított értékleltár alapján felül kell vizsgálni a jelenlegi városrendezési tervet annak érdekében, hogy biztosítani lehessen a város hagyományos arculata szempontjából értékesnek nyilvánított elemek védelmét,

c) az értékleltár elkészültéig a jelenlegi városrendezési terv csakis a 4. pontban foglaltak szerint létrehozott civil testülettel történt egyeztetést követően hajtható végre,

d) az értékesnek nyilvánított történeti elemek rekonstrukciója, átépítése vagy lebontása semmilyen körülmények között sem engedélyezhető,

e) nagy körültekintéssel kell eljárni a védetté nyilvánított területeken az új építészeti elemek beépítése során, hogy ne sérüljön a terület történeti jellege.

3. Különös fontosságot kell tulajdonítani Szabadka kulturális öröksége iránti figyelemfelkeltésnek a helyi lakosok és különösen a fiatalok körében, ezért az iskolai képzésben használható, az örökség védelmét érintő oktatócsomagokat kell összeállítani.

4. A Szabadka örökségének megőrzése érdekében tevékenykedő civil szervezetek bevonásával létre kell hozni egy civil testületet (CSO), amely az elkövetkezőkben a hatóságok partnereként fog szolgálni a Szabadka örökségét érintő kérdésekben, illetve figyelemmel kíséri a jelen dokumentumban megfogalmazott ajánlások végrehajtását, és arról időszakos jelentéseket állít össze.

5. A Nyilatkozat szövegét el kell juttatni az összes érintett helyi és országos szervezethez, és lehetővé kell tenni, hogy minden érdeklődő hozzáférhessen, illetve aláírhasa.

6. A Nyilatkozat aláírói vállalják, hogy olyan testületet alkotnak, amely tanácsokkal látja el a fenti civil testületet a Szabadka épített örökségének megőrzését érintő kérdésekben, illetve gondoskodik arról, hogy a jelen Nyilatkozat szövege és az időszakos jelentések eljussanak az épített örökség védelmének nemzetközi szervezeteihez, és hogy széles nemzetközi nyilvánosságot kapjanak.